

Silvestar Balić
(Pečuh, Mađarska)

HRVATSKI ČASOPISI U MAĐARSKOJ OD 1989. DO 2009.
BIBLIOGRAFIJA

Abstract: In the 20 years between 1989-2009, a number of Croatian journals were published in Hungary. In general, it is hard to find an access to these journals – and they are still not processed in any form. The Institute of Croatians in Hungary aims to launch a project in which this problem would be treated by a bibliography. This paper is the introductory study for this bibliography. In the study, the principal goal is pointing out the most important bibliographic data of the journals published in Hungary during these decades. A further goal is giving general information abo the circumstances of their publishing.

Keywords: bibliography, periodical, Croatians in Hungary

Ova retrospektivna bibliografija je sačinjena kako bi predstavila jedan odsječak života Hrvata u Mađarskoj, a riječ je o izdavaštvu, o hrvatskim časopisima koji izlaze od razdoblja demokratskih promjena (1989) do kraja prvog desetljeća XXI. stoljeća (2009). U ova dva desetljeća gore navedene promjene zahvatile su i hrvatsku zajednicu u Mađarskoj, ona se također uključila u proces demokratizacije. U institucionalnom smislu Hrvati su se stabilizirali, imaju svoje škole (osnovne i gimnazije), svoje kulturne ustanove, muzej, izdavačku kuću, znanstveni zavod itd. Međutim, najbitniji statistički podaci pokazuju da unatoč tom relativno povoljnom položaju Hrvata u Mađarskoj, koji i govore svoj materinski jezik, ima sve manje¹. Ako je sve manje govornika hrvatskoga jezika u Mađarskoj, onda je i potencijalna čitateljska publika sve malobrojnija. Unatoč toj situaciji tiskali su se sljedeći časopisi koji sada čine predmet naše bibliografije: *Glas* – Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja; *Naša škola* – Časopis za metodička pitanja; *Zornica* – List za Hrvate katolike; *Riječ* – Časopis za književnost i kulturu Hrvata u Mađarskoj; *Pogledi* – Časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Mađarskoj; *Hrvatski znanstveni zbornik* – Časopis Hrvatskoga znanstvenog zavoda; *Pečuški/Pécsi Horizont* – Časopis za kulturu i znanost.

1. Najbitniji uvjet pri odabiru časopisa je bio hrvatski jezik. Taj se kriterij kod pojedinih časopisa ostvaruje u potpunosti, dok kod nekih drugih djelomično. Unatoč tome da pojedini časopisi (*Glas* i *Naša škola*) u svojim podnaslovima ne spominju etničku odrednicu „hrvatski“, mi smo ih ipak

¹ Broj onih građana Mađarske koji svojim materinskim jezikom smatra hrvatski s 14,326 (2001) smanjio se na 13,716 (2011). Izvor: <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/>

svrstali u skupinu hrvatskih časopisa u Mađarskoj. Razlog tomu je da su u njima objavljivani tekstovi hrvatskih, a budući da su izlazile još za vrijeme južnoslavenskog jedinstva i srpskih autora, dok u časopisu *Pečuški/Pécsi Horizont* možemo pročitati i tekstove na mađarskom jeziku. Zbog toga ovi časopisi predstavljaju dio i hrvatske periodike u Mađarskoj. Kako se vidi iz podnaslova, uvrstili smo kulturne, književne, znanstvene pa i vjerske časopise. Pošto je riječ o retrospektivnoj bibliografiji uvršteni su časopisi koji više ne izlaze. Doduše, katolički je list *Zornica*, nakon dugogodišnje stanke obnovljen, s nebitno promijenjenom uredničkom strukturom trenutno izlazi pod imenom *Zornica nova*. Naš je interes ovoga puta usredotočen na bibliografiju koja pokušava registrirati i usustaviti časopise i publikacije u njima. Budući da su bibliografije sastavljene sa svrhom da omoguće korisnicima brzo pronalaženje bibliografskih podataka koji su im potrebni za znanstveni ili stručni rad ili za koju drugu svrhu (Hrvatska enciklopedija, 101-103), cilj ove bibliografije je, kao prvo, pomoći onim budućim istraživačima koji su zainteresirani za bilo koje područje života Hrvata u Mađarskoj, kako bi tijekom istraživanja jednostavnije našli za njih bitne radove, studije, članke itd. Time će okolnosti za istraživanje određenoga područja postati povoljnije, pa se nadamo većoj zainteresiranosti za kroatističke teme, te očekujemo kvalitetnije radove. Ovom bibliografijom Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj publicira prve rezultate iz svoje bibliografske djelatnosti čime se želi potaknuti znanstveno istraživanje svekolike hrvatske baštine u Mađarskoj. Druga težnja ove bibliografije je spasiti spomenute časopise od zaborava. Izrada svake bibliografije ima svoj motiv (Szentmihályi 1978: 16), što može biti naglašavanje jednog ideala, umjetničkog pravca ili nacionalne književnosti (motiv propagande), informiranje o dostignućima raznih područja znanosti (motiv znanstvenog i stručnog informiranja) itd. U našem slučaju riječ je o motivu očuvanja, ali i informiranju znanstvene javnosti. Želimo očuvati dio periodike hrvatske zajednice u Mađarskoj, a s druge strane pružiti temeljne bibliografske informacije svim zainteresiranima. O ovim časopisima, kao ni o mnogim drugim hrvatskim izdanjima nije vođena bibliološka briga. Riječ je o pionirskom pothvatu koji govori o „naravi opstojnosti“ (Žigmanov 2005: 7) te zajednice. Zbog toga teško možemo navesti radove koji prethode ovome. Naš je rad potaknut činjenicom da je jedan segment našega znanstvenog života u ogromnom zaostatku u odnosu na bibliografsku praksu u Hrvatskoj i kod većinske zajednice u Mađarskoj. Možemo se u potpunosti složiti s uzrocima nastanka bibliografije koja nosi naslov „Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije do 1918.“, a izdana je u Vojvodini (Bara i Žigmanov, 249). Ima istu funkciju s našom, budući da i tu hrvatsku zajednicu muče slične poteškoće zbog kojih je primorana obaviti te prijeko potrebne predradnje kako bi se stvorili temelji suvremenom znanstvenom pristupu. Tijekom izrade sustava kojim su u ovoj bibliografiji časopisi zabilježeni naš je uzor u prvom redu bila bibliografija književnih časopisa iz 19. stoljeća, rad Vinka Brešića. Riječ je o popisnoj bibliografiji, tj. navode se samo osnovni podaci. U slučaju

pojedinih brojeva to su podaci naznačeni u impresumu (ako su navedeni): naslov, godište, broj, podnaslov, izdavač, glavni urednik, urednici, adresa uredništva, lektor, pokrovitelji, broj tiskanih primjeraka, međunarodni standardni broj serijske publikacije (ISSN) itd. Ovi su podaci navedeni kod svakoga broja kako bi se mogle pratiti eventualne promjene (npr. novi glavni urednik, urednik, novi izdavač itd.). Kod pojedinih tekstova objavljenih u časopisima zabilježeni su sljedeći podaci (ako su navedeni): autor, naslov, podnaslov, broj stranice i žanrovska pripadnost (članak, studija, pjesma, priča, pripovijetka itd.). Žanrovska pripadnost objavljenih tekstova nije u svakom slučaju jasna, nedvojbeno, zbog toga umjesto naše odrednice mogu se koristiti, naravno, i druge. Riječ je o primarnoj bibliografiji jer je ona zgotovljena uvidom u izvornu građu, s autopsijom.

2. Iz podnaslova časopisa je vidljivo da osim *Zornice*, koja sebe određuje kao list, sve ostale tiskovine su odabrale naziv časopis. One periodično (ne uvijek redovito, ovisno o mogućnostima) donose duže tekstove o temama određenima u podnaslovima. Zbog toga je dijelom opravdan opis *Zornice* kao lista, budući da većinom donosi kraće tekstove, izvještaje, dopise, vijesti koji informiraju o aktualnim događanjima u zajednici, ali u prevelikim vremenskim razmacima za to da budu aktualni. Osvrnuvši se na naslove naših časopisa može se reći da su oni u skladu sa sadržajem, dominiraju metaforičko-simbolični naslovi poput *Zornice*, *Riječi*, *Glasa*, *Pogleda*, ili deskriptivni naslovi, poput *Hrvatskog znanstvenog zbornika* itd. U podnaslovima se precizira područje kojim se časopisi žele baviti. Najčešće su to kulturne, književne i društvene teme. U podnaslovima se često određuje da su oni namijenjeni hrvatskoj čitateljskoj publici u Mađarskoj (*Riječ – Časopis za književnost i kulturu Hrvata u Mađarskoj*; *Pogledi – Časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Mađarskoj*), premda je jasno da bi oni svoje čitatelje mogli naći i u matičnoj domovini. Izdavače ovih hrvatskih časopisa možemo razvrstati prema sljedećim skupinama: civilne, narodnosne², državne i privatne organizacije³. U većini je slučajeva riječ o organizacijama koje su financirane, raznim putevima, ali iz istog, državnog proračuna. Jedini je izuzetak u tom smislu nakladnik časopisa *Riječ*, komanditno društvo Slovenika. Ne možemo znati točan proračun toga časopisa ali se on izdavao i uz potporu raznih javnih zaklada i narodnosnih organizacija, čime se vraćamo potpori iz državnog proračuna. Civilna sfera je zastupljena u obliku društva književnika (Društvo hrvatskih, srpskih i slovenskih književnika u Mađarskoj) te zaklada (Zaklada „Zornica“) dok kod manjinskih organizacija mislimo na mjesne i državne hrvatske samouprave, odnosno institucije u njihovoj ingerenciji (Hrvatska

² Mađarski Zakon o pravima narodnosti (2011/CLXXIX) umjesto izraza „kisebbség“ – manjina propisuje „nemzetiség“ – narodnost. U ovom radu ću koristiti obje natuknice.

³ Naravno, ove skupine nisu isključive, i civilne udruge mogu biti narodnosne, a narodnosne organizacije su također ovisne o državnom proračunu.

samouprava u Pečuhu, Hrvatska samouprava Budimpešte, Hrvatski znanstveni zavod). Jedan od izdavača je i Pedagoški zavod Županije Baranje, koji nije bio financiran izravno iz državnog proračuna ali je umrežen u veliki javni sektor državnih institucija. Može se, dakle, zaključiti da postojanje hrvatskih časopisa u Mađarskoj uvelike ovisi od financijske potpore raznih državnih fondova ili, u novija vremena, od Europske Unije. Zbog nestabilne financijske pozadine civilnih i ostalih narodnosnih organizacija, izdavanje tih časopisa bit će otežano, zbog čega često izostaju godišta ili brojevi. Druga je posljedica toga stanja da nijedan od prikazanih časopisa nije preživio više od 12 godina⁴. Među glavnim urednicima i članovima uređivačkih odbora ovih časopisa možemo naći osobe koje su već prije demokratskih promjena bile uključene u zbivanja hrvatske kulture u Mađarskoj, a tijekom godina priključili su se oni članovi koji i dan danas djeluju na tom polju. Briga urednika rijetko nadilazi granice sadržaja. Časopisi često nisu lektorirani ili korigirani, česte su pogreške u prijelomu, zanemaruje se važnost i uloga grafičkog dizajna, kod pojedinih brojeva nedostaje ISSN oznaka itd. Pojednostavljeno, osim samoga sadržaja, izbora tekstova koji će ući u aktualni broj časopisa, ne vodi se briga o navedenim radovima, koji također pripadaju uredničko-izdavačkom djelokrugu. Pored ovih podataka iz impresuma vrijedi istaknuti još jedan, koji se odnosi na sjedište uredništva/izdavača⁵. Analizirajući te podatke razaznaje se da ovi časopisi izlaze u dvama središtima: Pečuhu i Budimpešti⁶. Ovi gradovi se mogu nazvati i središtima ne samo hrvatskih časopisa već i Hrvata u Mađarskoj. Zahvaljujući obrazovnim (od vrtića do sveučilišta), kulturnim (kazalište, hrvatski klub itd.) i znanstvenim (odsjek, zavod) ustanovama, Pečuh se smatra jednim od središta Hrvata u Mađarskoj, dok Budimpešta, gdje je registrirana Hrvatska državna samouprava, vodeće političko tijelo Hrvata u Mađarskoj te brojne ustanove i udruge (poduzeće Croatica, školski centar, kulturne udruge itd.), također se može nazvati važnim uporištem Hrvata u Mađarskoj. Zbog toga je jasno da u ovim gradovima djeluju one osobe koje su u mogućnosti (kako financijski tako i intelektualno) pokrenuti hrvatske časopise.

3. Prema indeksu autora u ovih sedam časopisa zastupljeno je ukupno 480 autora. U većini su hrvatski autori, kako iz Hrvatske tako i iz Mađarske, ali se na popisu nalaze i strani autori, većinom mađarski, čiji se tekstovi često objavljuju u prijevodu na hrvatski. Listu najzastupljenijih autora vode hrvatski autori iz Mađarske⁷, od njih Đuro Franković s 44 objave, Leona Sabolek s 29

⁴ Najdugovječniji časopis je Zornica, koja u svojoj prvoj fazi izlazi od 1990. do 2002. godine.

⁵ U većini slučajeva mjesto uredništva se poklapa s naseljem gdje djeluje izdavač.

⁶ U slučaju katoličkog lista Zornica do 2/3 broja godišta 1993. adresa uredništva je u Pečuhu, nakon tih brojeva u Kukinju, naselju s hrvatskim življem desetak kilometara od Pečuha. Druga je iznimka časopis *Riječ* čije je uredništvo kod prvih brojeva registrirano u Židanu.

⁷ Iznimku čini Leona Sabolek, hrvatska autorica iz Sarajeva koja je godinama boravila u Mađarskoj.

objava, Stipan Filkaković s 25 objava, Stjepan Blažetin i Milica Klaić Taradija s 24 objave i Marko Dekić s 23 objave. Većina ovih autora je urednik ili glavni urednik u jednom od navedenih časopisa, afirmiraju se kao književnici, znanstvenici i novinari prije (Franković, Filaković, Dekić), a i tijekom spomenutoga razdoblja (Stjepan Blažetin, Milica Klaić Taradija). Velika zastupljenost „domaćih“ autora upućuje na to, da hrvatska zajednica u Mađarskoj i nakon demokratskih promjena ima svoje autore koji su sposobni pisati i stvarati na hrvatskom jeziku o raznim znanstvenim, umjetničkim i inim temama. Više od 20 godina nakon demokratskih promjena položaj pošiljatelja (autora) nije znatno promijenjen. I danas postoje autori koji mogu napuniti stranice časopisa s raznim sadržajem, međutim, situacija s recipijentom, hrvatskim čitateljem u Mađarskoj se pogoršava, čiji je najbolji dokaz podatak iz zadnjega popisa stanovništva u Mađarskoj iz 2011. Prema podacima broj govornika hrvatskoga jezika je u blagom padu što će u kasnijim razdobljima utjecati na pošiljatelja, na autora, od kojih će biti sve manje, budući da ih „proizvodi“ ta ista jezična zajednica. Jedini podatak koji se ne tiče suhih informacija o publikacijama je žanrovska pripadnost na kraju svake objave. Ova kratka informacija u bibliografiji predstavlja njen jedini opisni segment (bez obzira na tu informaciju ona će ostati popisnom bibliografijom). Kako smo to naveli nekoliko stranica prije, određivanje pojedinih tekstova nije bilo lagano, u nekim slučajevima navedena odrednica se može zamijeniti s drugom, naročito kod nekih prozних književnih ostvarenja. Najpopularnije žanrovske vrste su književne, kao što su pjesme, priče, pripovijetke itd., budući da od sedam časopisa njih četiri se bavi kulturom, književnošću, pa se redovito publiciraju književni tekstovi. Zatim, u velikom se broju u ovim časopisima nalaze i znanstveni tekstovi (studije, stručni radovi itd.) te trebamo spomenuti i karakteristične publicističke žanrove poput članka, vijesti, dopisa itd. Sve ove žanrovske odrednice su, zapravo, u skladu s temama časopisa naznačenima u njihovim podnaslovima.

4. Na kraju bi naveli neke od gorućih pitanja naših časopisa, a djelom i hrvatskog izdavaštva u Mađarskoj uopće. U našem slučaju, budući da je riječ o izdanjima koja imaju skromnu čitateljsku publiku, ne možemo usporediti ove tiskovine s izdavačkom strukturom većih, nacionalnih časopisa. Prihod od pretplate je zapravo nepostojeći, što znači da pojedini časopisi ne ovise o svojim pretplatnicima već o svojim pokroviteljima. Sredstva pokrovitelja, kako smo naveli nekoliko stranica prije, povezana su s jednim proračunom, državnim. Zbog toga velika je uloga onih pojedinaca koji svoje slobodno vrijeme posvećuju organizacijskim i ostalim menadžerskim zadacima, lobiranju kod raznih državnih i manjinskih organa, eventualno privatnih sponzora, pisanju natječaja kod raznih zaklada i fondova. Rezultat nestabilne pozicije časopisa očituje se u njihovom neredovitom izlaženju. Od onih časopisa koji su izlazili više od dvije godine, nijedan nije objavljivan redovito, prema rasporedu koji je u početku zamišljen. Očito je da su ih mučile financijske poteškoće zbog

nedovoljne institucionalne pozadine, što bi se moglo izliječiti (u prošlosti i budućnosti također) ako bi jedna od manjinskih institucija postala osloncem jednoga časopisa, osiguravši mu tako financijsku pozadinu. Međutim, najbitniji problem hrvatskih časopisa u Mađarskoj na dugoročnoj, a i na srednjoročnoj razini će biti nedostatak hrvatskih govornika, potencijalnih čitatelja u Mađarskoj. Nijedan pisani medij ne može preživjeti bez svoje publike, ako nema svoje hrvatske čitatelje i ako nema svoje (od vlastite zajednice stvorene) autore. Za razliku od prijašnjega pitanja riječ je o procesu koji se ne može zaustaviti, tek usporiti, a protiv čega, zapravo, nema pravog lijeka. Svojevrsna kriza hrvatskoga (narodnosnoga) izdavaštva osjeća se i danas. Kako se iz popisa vidi trenutno niti jedan od ovih tiskovina ne izlazi (osim već spomenute *Zornice nove*). Razlog tomu itekako mogu biti već navedeni problemi, ali i opće tendencije u društvu, gdje ima sve manje volje i energije za tu vrstu „duhovne hrane“.

Literatura

- Bara, M. – Žigmanov, T. (2011) Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije do 1918. Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, broj 3, 247-271.
- Brešić, V. (1993) Hrvatsko pjesništvo osamdesetih : bibliografija 1980-1989. Knj. 1. Zrcalo. Zagreb.
- Brešić, V. (2006) Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća. Knj. 1. Filozofski fakultet. Zagreb.
- Hrvatska enciklopedija. (2000) Knj. 2. Be-Da. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
- Szentmihályi, J. – Vértesy, M. (1963) Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához. Gondolat. Budapest.
- Szentmihályi, J. (1978) Bibliográfia I. Az általános jellegű bibliográfiai tájékoztatás elmélete, gyakorlata és forrásai. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Žigmanov, T. (2005) Bibliografija Hrvata u Vojvodini (1990-2002). Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika. Pula.
- Žigmanov, T. (2012) Izazovi – sabiranje, sumjeravanje, tumačenje: Studije i ogleđi o knjiškim i književnim temama hrvatskoga istočnog zagoričja. Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj. Pečuh.